

ВУК КАРАЦИЋ И НАРОДНЕ ПЕСМЕ О УСТАНКУ

За народне песме о првом и другом српском устанку занимао се Караџић као антологичар усменог песништва. Када је састављао *Српски рјечник*, помагао се њима сваки час, и наводио их често. Сликајући време од 1804. до 1815. обраћао им се не једанпут, као историјском извору. Стилом најбољих од њих, Вишњићевих, надахњивао се каткад при писању.¹⁾

Овде ће бити приказан Караџићев рад на издавању народних песама о устанку.

1.

Епске песме о устанку, за којима је стално трагао, Караџић је скупљао и објављивао близу педесет година. Записао их је највише 1815, у манастиру Шишатовцу, од Филипа Вишњића, и коју годину касније, у Србији, од Старца Рашка и Сељака из рудничке нахије. Затим их је углавном добијао записане: слали су му Марко Немањић, Петар II Петровић Његош, Вук Врчевић, Саво Мартиновић, Јанићије Нешковић и други. Он их је објављивао у избору од 1814. до 1862, од прве до последње књиге своје збирке. У *Малој простонародној славеносербској пјеснарици*, 1814, штампао је по сећању варијанту о боју на Мишару, под насловом *О смрти Кулин-капетана*, коју није више никада прештампавао. Идуће године, у *Народној србској пјеснарици*, објавио је четири Вишњићеве песме, чији ће наслови — овде врло дуги — гласити доцније *Почетак буне против дахија*, *Бој на Салашу*, *Бој на Мишару* и *Милош Стоићевић и Мехо Оругџић*. Од истог певача штампао је на страницама Давидовићевог „Забавника“, 1820, песму о кнезу Ивану Кнежевићу. Ових пет Вишњићевих песама прештампао је 1823, у трећој књизи лајпцишког издања, и додао им следеће: *Бој на Чокешини*, *Бој на Лозници*, *Луко Лазаревић и Пејзо*, *Вала Чупићева*; поред њих, још и *Бој на Чачку*, од Сељака из рудничке нахије. У четвртој књизи, 1833, саопштио је *Бој на Делиграду*, од Старца Рашка, и *Расганак Ђорђија са Србијом*, од Сељака из рудничке нахије. Најзад, у четвртој књизи бечког издања, 1862, прештампао је све дотле објављене епске песме о устанку изузимајући ону из 1814; као нове, додао је три Вишњићеве, *Бјелић Игњатије*, *Лазар Мутап* и *Арапин* и *Станић Станојло*, две Марка Немањића, *Бој на*

1) Божићар М. Томић, *Вук и Вишњић*, Књига о Вуку Караџићу 1787-1937, Београд, 1938, стр. 94—108.

Кукутници и Устанак Кнеза Милоша на Турке, једну Саве Мартино-вића, *Опет то из Црне Горе* (бр. 25), једну коју му је послао Јанићије Нешковић, *Спомен од боја на Кукутници*, као и три анонимне, *Узимање Ужица*, *Чавић Мустај бег и Кара-Ђорђе* и *Скопљак војшти на Шумадију*.

За четири песме Караџић није уопште споменуо како је до њих дошао, а за *Спомен од боја на Кукутници* казао је само пошиљаоца. Ко су њихови певачи? Песма *О смрти Кулин-капетана*, објављена 1814, свакако је Вишњићева, једна од његових ранијих варијаната *Боја на Мишару*, али је Караџић није од њега записао, пошто се са слепим гусларом срео први пут и једини, 1815. Посредник између њих двојице могао би најпре бити Арсеније Станојевић, војник и гуслар из Мачве, кога је Караџић, боравећи као чиновник у Крајини, држао стално уза се.²⁾ Песме *Узимање Ужица* и *Чавић Мустај бег и Кара-Ђорђе* могле би се приписати Сељаку из рудничке нахије. Поред језика, на то упућују и други разлози. Обе су кратке, уствари одломци, са повременим унутрашњим сликовима, што је све особина и несумњивих песама истог певача. Оне хвале, обе, храброст Лазара Мутапа, Рудничанина. У песми *Узимање Ужица*, у опису војске која напада град, посебна пажња посвећена је рудничким војницима:

А што пуца са малих Крушчица,
Оно јесте Милан од Бруснице
И са њиме рудничка нахија;
Они вуку убојне топове,
Шњима наше обаљују куле.

Појединост, у песми *Чавић Мустај бег и Кара-Ђорђе*, да Рудничанин Јован Курсула јаше „суру бедевину“ коју му је поклатио Вожд, морао би најпре уочити његов земљак. Обе анонимне песме блиске су *Растанку Кара-Ђорђија са Србијом* и *Боју на Чачку* и по истоветној, врло великој наклоности певачевој према Карађорђу. Песма *Скопљак војшти на Шумадију*, судећи по њеном поднаслову („из Црне Горе“) и, нарочито, по њеном стилу, припада збирци коју је Његош прикупио за Караџића од пиперског певача Тодора Ивкова. Најзад, за песму *Спомен од боја на Кукутници* могло би се рећи да ју је саставио исти онај који ју је послао Караџићу — Јанићије Нешковић. Владика је, по сведочанству савременика, био гуслар, „последњи јепископ који је узимао у руке гусле и гудало“³⁾; говорећи о попу Филипу Петровићу, Милан Милићевић наводи у *Поменнику* одломак из једне Нешковићеве десетерачке песме⁴⁾. *Спомен од боја на Кукутници* одаје писменог певача, пре свега необичним стилским оквиром — три Старовлашанке причају с трију планина како се догодила битка пре пола века, па затим потанко саопштавају шта се од онда десило с главним учесницима окршаја из 1809; толике појединости о људима лако је могао набрајати владика, јер, по Милићевићу, „није било ниједнога иоле знатнога човека у свој Србији кога он није познавао“⁵⁾. Певајући о „кршевитом“ и „зеленом“ Мучњу, о „валовном“ и „каловитом“ Увцу, певач и у избору епитета открива да му је завичај Стари Влах; Јанићије Нешковић родио се у селу Миланци,

2) Библиотекар, 1964, бр. 1—2, стр. 4, 8.

3) *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, написао М. Б. Милићевић, у Београду, 1888, стр. 423.

4) *Поменик*, стр. 571.

5) *Поменик*, стр. 422.

под Јавором⁶). Певач *Спомена од боја на Кукутници* наглашава своју наклоност према Милошу Обреновићу и његовим присталицама; у својој биографији, послатој 1859. Друштву српске словесности, владака истиче да је за владе књаза Александра Карађорђевића имао неприлика⁷). Како се у песми жали смрт Милоша Обреновића, и помиње као нешто што се тек збило, није тешко утврдити када су стихови настали. На срећу, сачувано је и Нешковићево писмо Караџићу, од 22. марта 1861, с којим је послат *Спомен од боја на Кукутници*, уз напомену да га је „спјевао један Старовлах“⁸). Према томе, песма је настала између јесени 1860 — књаз Милош је умро 14. септембра — и пролећа 1861.

Осим епских песама о устанку, Караџић је објавио такође неколико лирских. Две које су се јавиле у његовом завичају, *На срамоту Бегу и Мус-аги и Антонију Божићевићу*, војводи јадранском (прву су „спјевале у Зворнику Сербкиње мухамеданскога закона“ 1804, а друга је „од јадранских дјевојака спјевана 1810“), штампао је у *Малој прстонародној славеносербској пјеснарици и Народној српској пјеснарици*. Када их је прештампао 1841, у првој књизи *Српских народних пјесама*, придодео им је *Почетак буне на дахије и Молитву Кара-Ђорђевице*. И ове посљедње знао је он многу раније. То показује нарочито податак да је 1818, у *Српском рјечнику*, под речју *Дубоко*, навео стихове из *Почетка буне на дахије*:

Друга пуче украј Дубокога,
Даде гласе уза воду Саву.

Још две лирске песме о устанку објавио је наш скупљач: песму шабачких муслиманки о првој опсади града (у напомени ка 567. стиху Вишњићевог *Почетка буне против дахија*) и песму београдских жена о Петру Добрићу (у биографији устаничког војводе).

2.

Караџићево осећање уметничких вредности потврђује се добро на примеру песама о устанку. Наш скупљач, тако, све до 1862. оставља по страни три најслабије Вишњићеве песме. Он се никако не жури са објављивањем песма о другом устанку, ни пре ни после несугласица с Милошем Обреновићем око треће књиге лајпцишког издања, јер и овде бира као антологичар. Своје поуздано мерило Караџић је показао, на крају, тиме што није штампао све песме о устанку којима је располагао.

Наш скупљач је имао код себе две врло неуобличене песме Јакова Ненадовића, о боју на Шапцу и о боју на Ужицу. Војвода их је послао 1816, као историјско сведочанство⁹). Оне сувише издвајају његово учешће у војевању и његову ташту личност; садрже много уметнички безначајних појединости; не држе се као целина; стих, потпуно неуједначен, смењује им се с прозом. Друга песма подсећа средњим делом на *Узимање Ужица*. За своју збирку наш скупљач није од Јакова Ненадовића узео ниједан стих.

У Караџићевим хартијама наводи се још неколико записа. Од њих је четири објавио Љубомир Стојановић у осмој књизи државног издања *Српских народних пјесама*. То су *Устанак на дахије*, *Чавић Асан-ага и вила Бој на Пожаревацу* и *Утјеха Србији*. Није тешко погодити зашто их је Кара-

6) *Поменик*, стр. 419.

7) АСАНУ, бр. 7380/31: „1854. год. почну га болети ноге те отиде у хорватску топлицу-бању Топуско, а отале у Штајероку и Ромч — за које стану на њега нешто подозревати, па га књаз и митрополит примоле да се премести за владику ужичког које он, иако није желио, морао је учинити (послушати)”.

8) АСАНУ, бр. 8125/3.

9) *Вукова преписка*, књ. II, Београд, 1908, стр. 360—374.

цић оставио у рукопису. Одлучујући се између двеју црногорских варијаната о устанку на дахије, он је Мартиновићеву, као потпунију, претпоставио раније добијеној, чији је певач, како се из рукописа види, Тодор Иков¹⁰). Од двеју варијаната о боју на Сјеници Караџић је штампао бољу, иако је сачувана у одломку — *Чавић Мустај бег и Кара-Ђорђе* —, занемаривши ону коју му је, под насловом *Чавић Асан-ага и вила*, послао Вук Врчевић. Песме *Бој на Пожаревцу* и *Утјега Србији* одбацио је он, без икакве сумње, зато што нису биле усменог постања. То су биле, у римованом двостиху, славопојке Милошу Обреновићу састављене свакако после његовог другог доласка на власт, што доказује, између осталог, спомен о понављању манастира Враћевшнице¹¹).

Неколике посме о устанку, из Караџићевих рукописа, Љубомир Стојановић није објавио. Песма *Стефан Јаковљевић, војвода за време Кара-Ђорђа*, чији је главни предмет смрт левачког јунака 1814, није народна, већ уметничка, и без књижевне вредности¹²). Јасно је да је Караџић зато није хтео узимати у обзир. Кратку гусларску песму *Освојење Пазара*¹³), о нападу војске „Младена везира“ и Антонија Пљакића на град, занемарио је он исто тако, и с разлогом, пошто није прелазила оквир бледог извештаја. Друкчије стоји ствар са *Песмом Димитрију Кујунџићу, војводи пазарском, при битки учињеној* и са *песмом Колашинци на Србију*. Намеравајући да их уврсти у своју збирку, дао је да му се начисто препишу. Он је и овде био на правом путу, што добро показује прва песма, која је цела сачувана у његовим хартијама, како у изворнику тако и у препису:

Протужиле буле у Пазару,
Тугујући собом говориле:
„Авај, авај до бога милога
Од зулума Дише Кујунџије!
Све војводе редом умолисмо,
Не могосмо Дишу Кујунџију,
Баш војводу од Новог Пазара,
Што попали Новог Пазара
За освету брата рођенога,
Јер ли њему жалост учинише,
Јевтана му брата погубише,
На бедем му главу натакнуше,
Ка Откову лице окренуше —
Да он гледа жњију л' се пшенице,
Да он види косе л' се ливаде
По његову равноте Откову,
Недалеко од Новог Пазара!“¹⁴)

Овом песмом, и не само њом, Караџић је свакако мислио да попуни некад

10) АСАНУ, бр. 8552/257/VII — 4,36.

11) *Утјега Србији*, стих 62—63. — Враћевшница је обновљена 1860 (Владимир Р. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд, 1950, стр. 63).

12) АСАНУ, бр. 8552/257/XXIII, 6. — При дну прве стране стоји потпис „Тодор П. Мијушковић“.

13) АСАНУ, бр. 8552/257/XXIII, 7.

14) АСАНУ, бр. 8552/257/XXV, 12. — На самом листу изворника Караџић је додао са стране оловком: „Драмићи село код Новог Пазара; ту је погинуо Ацко. Аксентије умрло.“ Упоредити Караџићеву белешку о Димитрију Кујунџићу, коју је објавио Радосав Перовић: Вук С. Караџић, *Из историје Првог српског устанка*, Београд, 1954, стр. 80.

прву књигу своје збирке издату последњи пут 1841. Добио је од унука Димитријевог, Саве Аксентија Кујунџића, чије се име, написано истом руком као изворник, налази при дну листа. Блиску варијанту — али без појединости о мртој глави окренутој завичајној пшеници и трави — објавио је, иначе, Милан Милићевић у *Поменику*¹⁵⁾. Што се тиче друге песме, *Колашници на Србију*, од ње постоји данас једино почетак, и једино у препису¹⁶⁾. Судећи по сачуваном одломку, она се углавном слагала са варијантом *Скопљак војшти на Шумадију*. Биће да ју је Караџић баш зато и жртвовао, можда у последњем тренутку, 1862, када је припремао четврту књигу своје збирке.

ВЛАДАН НЕДИЋ

15) *Поменик*, стр. 281—282.

16) АСАНУ, бр. 8552/257/XXIII, 10.